

УДК 347.922(477)

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.12.07>**Людмила Кондрат'єва,**

канд. юрид. наук, доцент,

доцент кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ГРУПОВОГО ПОЗОВУ

У науці цивільного процесуального права є кардинально різні бачення інституту групового позову, що призводить до неоднозначності тлумачення самого поняття «груповий позов». Аналіз доктринальних підходів до визначення поняття «груповий позов» дав змогу автору зробити висновок про те, що серед українських та зарубіжних учених-процесуалістів немає чіткої позиції у визначенні суті поняття групового позову. На думку автора, одні вчені розглядають груповий позов як певну вимогу, що спрямована на захист численного (невизначеного) кола осіб. Серед науковців є й такі, що розглядають груповий позов крізь призму вже відомих науці цивільного процесуального права інститутів, а саме процесуальній співучасті та представництва, що, своєю чергою, говорить про несприйняття групового позову як самостійного інституту цивільного процесуального права. Мають місце й думки вчених, які акцентують увагу на надуманості такої форми захисту численного (невизначеного) кола осіб, як груповий позов, пояснюючи це тим, що в теорії та практиці цивільного процесу вже є відповідні інститути, що покликані захищати групові права та інтереси. Однак детальний аналіз доктринальних підходів та наявних у процесуальному законодавстві інститутів представництва та співучасті дає автору право підтримати позицію науковців-процесуалістів, які розглядають груповий позов як самостійний процесуальний інститут, за допомогою якого одна (чи більше) особа звертається до суду з позовом на захист прав та інтересів численного (невизначеного) кола осіб. При цьому їхня участь у судовому процесі не є обов'язковою.

Основною особливістю, на думку автора, такого процесуального інституту є те, що судові рішення є обов'язковим не тільки для учасників судового провадження, а й для тих суб'єктів, що безпосередньо не брали участі у такому судовому провадженні, та, можливо, навіть і не знали про його наявність. Аналіз різних доктринальних підходів науковців до визначення поняття «груповий позов», характеристика суміжних процесуальних інститутів співучасті та представництва у співвідношенні з інститутом групового позову, вивчення окремих аспектів функціонування такого механізму в країнах загальноно права дали змогу сформулювати власне авторське визначення цього процесуального механізму захисту численної (невизначеної) групи осіб.

Ключові слова: масовий позов, численна (невизначена) група осіб, процесуальна співучасть, представництво, інститут групового позову.

Постановка проблеми. Розвиток суспільних відносин та законодавства, що регулює ці відносини, особливо в умовах євроінтеграції, в яких певні правові інститути зазнають кардинальних перетворень, спонукає необхідність перегляду та вдосконалення механізмів захисту прав та свобод людини, зокрема в цивільному судочинстві.

Модель колективного звернення до суду для захисту прав та інтересів широкого (невизначеного) кола осіб у правовій теорії та практиці зарубіжних країн позначається різними термінами: «груповий позов», «масовий позов», «представницький позов», «representative proceeding», «class action» тощо. Немає чіткості у визначенні цього явища і серед українських науковців, які не можуть дійти згоди у тому, як саме називати такий вид позовів. В українській науковій

літературі можна зустріти такі поняття, як: «колективний позов», «груповий позов», «масовий позов» тощо. Це говорить про певну невизначеність у термінології, що визначає механізм захисту широкого кола осіб, а також певною мірою про відмінність у механізмі захисту численних (невизначених) груп осіб, що дає змогу залежно від різних індивідуальних ознак таких позовів поділити та класифікувати їх, що і зумовило актуальність теми нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками спостерігається значний інтерес до системи масових позовів серед українських науковців та вітчизняних практиків. Так, інститут групового позову та суміжні інститути (позов на захист невизначеного кола осіб, похідний позов) висвітлюються в працях учених-процесуалістів,

серед яких – Ю. Білоусов, А. Губська, О. Київець, В. Миколаєць, К. Можаровська, Н. Сакара, Т. Степаненко та інші. Про актуальність зазначеної теми свідчить проведення круглого столу «Масовий позов: перспективи в Україні через призму зарубіжного досвіду», який відбувся 11 червня 2015 року.

Метою статті є дослідження та аналіз доктринальних підходів щодо визначення поняття «груповий позов».

Виклад основного матеріалу. Поняття «масовий позов», «колективний позов», на нашу думку, не повною мірою розкривають зміст та сутність позовів на захист численної (невизначеної) групи осіб. Тому поняття «груповий позов» буде більш доречним для позначення позовів на захист численної (невизначеної) групи осіб. Для розуміння поняття «груповий позов» необхідно встановити, на задоволення чітких інтересів спрямований такий вид позову, а саме на численне (невизначене) коло осіб. Слід зазначити, що розуміння суті поняття численного (невизначеного) кола осіб є важливою передумовою порядку судом того чи іншого процесуального порядку судового захисту такої групи осіб. Так, у п. 6 ч. 1 ст. 161 ЦПК України («Вимоги, за якими може бути видано судовий наказ») зазначається, що судовий наказ може бути виданий у разі, якщо «заявлено вимогу про повернення вартості товару неналежної якості, якщо є рішення суду, яке набрало законної сили, про встановлення факту продажу товару неналежної якості, ухвалене на користь невизначеного кола споживачів» [1]. Однак поняття «невизначене коло споживачів» законодавець не розкриває. Окрім цього, в п. 15 Постанови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 23 грудня 2011 року № 14 «Про практику розгляду судами заяв у порядку наказного провадження» зазначається, що «видача судового наказу за заявленою вимогою про повернення вартості товару неналежної якості можлива лише за наявності преюдиціального рішення суду, яке набрало законної сили, про встановлення факту продажу товару неналежної якості, ухвалене на користь невизначеного кола осіб» [2]. Однак і в цій постанові немає роз'яснення поняття «невизначене коло осіб», що говорить про необхідність законодавчого закріплення цього поняття задля однозначного та конкретного тлумачення судами такої правової категорії і, відповідно, ефективнішого захисту громадян, які постраждали внаслідок дій недобросовісних виробників.

Вважаємо за доцільне звернутись до теоретичних положень науковців щодо визна-

чення цього поняття. Так, Г. Аболонін, наприклад, вважає, що під численним (невизначеним) колом осіб розуміється численна група громадян або юридичних осіб, які можуть виступати як позивачі, що об'єднані спільним предметом і підставою позову у тій самій справі, персональний склад яких може або не може бути встановлений та ідентифікований до моменту ухвалення судового рішення у такій справі [3, с. 69]. З упевненістю можемо стверджувати, що процесуальний інститут групового позову має розглядатись як окремий, самостійний механізм зі своїми специфічними рисами та структурою. Однак для повної та об'єктивної характеристики поняття «груповий позов» варто розглянути думки вчених, які визначають такий механізм як невід'ємну частину уже відомих інститутів процесуальної співучасті та представництва, і позицію, яка передбачає виділення такого механізму (групового позову) у самостійний інститут – інститут групового позову.

Перш за все варто розкрити поняття «груповий позов» за допомогою аналізу різних підходів учених та досвіду країн, в яких діє такий інститут, до тлумачення термінів та правового механізму групового позову та виділення специфічних ознак цього виду позову, що дасть змогу сформулювати узагальнене визначення для повної та об'єктивної характеристики такого цивільного процесуального механізму захисту порушеного права.

Так, Я. Вафін визначає груповий позов як процесуальний засіб захисту прав та інтересів групи, який дає змогу об'єднати позовні вимоги в одному процесі, якщо питання факту і права є спільними для всієї групи осіб (незалежно від їх кількості) [4]. Продовжуючи думку попереднього автора, інший науковець А. Жиді визначає груповий позов як позов, що подається груповим позивачем (або колективним утворенням) з метою захисту права, що належить групі осіб, рішення за яким буде пов'язувати всю групу повністю (*res judicata*) [5, с. 153]. Автор у своєму визначенні, окрім групового позивача, називає ще й колективне утворення як суб'єкт подання групового позову до суду. У зв'язку з цим слід зазначити, що в українському законодавстві є вказівка на суб'єктів, що підпадають під таке поняття колективних утворень, – громадські організації споживачів (об'єднання споживачів). Право споживачів (під час придбання, замовлення або використання продукції, яка реалізується на території України, для задоволення своїх особистих потреб) на утворення такого виду громадських об'єднань закріплюється у п. 7 ч. 1 ст. 4 («Права та обов'язки спожива-

чів») Закону України «Про захист прав споживачів». Так, відповідно до цього Закону, а саме п. 9 ч. 1 ст. 25, об'єднання споживачів мають право «звертатися з позовом до суду про визнання дій продавця, виробника (підприємства, що виконує їх функції), виконавця протиправними щодо невизначеного кола споживачів і припинення цих дій» [6].

Варто зазначити, що серед деяких учених-процесуалістів є такі, що взагалі не визнають груповий позов як окремий інститут та розглядають його виключно як «видозміну», «підвид» таких процесуальних інститутів, як співучасть та представництво. На нашу думку, не варто ототожнювати такі процесуальні механізми через те, що інституту групового позову притаманні ознаки, які дають змогу без сумніву виділити його у самостійний інститут. Однак задля повноти та об'єктивності у характеристиці цього поняття варто взяти до уваги різні думки вчених у визначенні поняття «груповий позов». В. Миколаєць, наприклад, вважає, що за своєю юридичною природою груповий позов є активною процесуальною співучастю з усіма встановленими процесуальним законом ознаками [7, с. 39–40]. При цьому варто зауважити, що модель групового позову, яка існує на практиці в англійських та американських судах, тільки частково схожа на наявну модель процесуальної співучасті в цивільному судочинстві, що не дає змогу ототожнювати ці категорії. На думку Н. Батаєвої, груповий позов є підвидом процесуальної співучасті [8, с. 41]. К. Осаке визначає груповий позов як: особливу процедуру процесуальної співучасті, яка призначена для об'єднання однорідних вимог численної групи співпозивачів, що дає змогу представнику такої групи діяти без довіреності від інших співпозивачів пред'явити об'єднаний позов від імені всіх співпозивачів, які входять у таку групу. Це визначення певною мірою охоплює сутність групового позову в теоретичному аспекті, однак К. Осаке розглядає його як особливу процедуру співучасті, не виділяючи такий механізм як самостійний.

Є також інші погляди науковців, які вважають груповий позов своєрідним «гібридом» процесуальних інститутів співучасті і представництва [9, с. 476]. Звичайно, такі поняття, як «груповий позов», «співучасть» і «представництво», невід'ємно пов'язані одне з одним, але наявність спільних рис ще не говорить про їх тотожність.

Також є думка, згідно з якою відзначається схожа природа механізмів процесуальної співучасті, представництва та групового позову. Так, В. Пучинський, досліджуючи правову природу похідного (представниць-

кого) позову в Англії, зазначав, що цей інститут є своєрідним поєднанням таких правових категорій, як процесуальна співучасть та представництво, суть якого зведена до наявності у групи суб'єктів єдиного інтересу, порушення цього інтересу, можливості захисту кожного тим рішенням, яке ухвалене на їхню користь [10]. Подібної позиції дотримується й П. Колесов, який вважає, що груповий позов є поєднанням інститутів судового представництва та процесуальної співучасті [11, с. 13–28]. Інший науковець, В. Бернем, характеризує поняття групового позову як позов одного або декількох представників групи осіб зі спільними вимогами, що виступають від імені всієї групи [12, с. 393]. Таке визначення є досить чітким та лаконічним, однак не розкриває суті поняття «груповий позов» повною мірою.

Своєю чергою Б. Журбін пропонує таке визначення: «груповий позов – це вимога про захист порушених суб'єктивних прав як учасників численної групи осіб, так і інтересів суб'єкта, що звернувся до суду за захистом цієї групи» [13, с. 8–9]. У цьому визначенні акцентується увага на тому, що виступати представником групи у суді може особа, яка сама є частиною цієї групи. Такої думки дотримується низка вчених-процесуалістів, що певною мірою говорить про сприйняття інституту групового позову як відокремленого самостійного механізму захисту численної (невизначеної) групи осіб від суміжних процесуальних інститутів співучасті та представництва.

Окрему групу становлять учені, які характеризують груповий позов як певну процесуальну конструкцію (форму, засіб тощо), в основі якої лежить особливий нормативно-правовий механізм, що являє собою певні правила, доповнення та виключення із загального порядку розгляду цивільних справ у порядку позовного провадження [14, с. 70]. Так, Ю. Трач зазначає, що груповий позов – це не просто множинність осіб у цивільній справі, а особливий вид позовного провадження, що регулює пред'явлення, розгляд, вирішення та виконання вимог значної кількості осіб. Автор вважає, що співучасть та груповий позов, незважаючи на зовнішню подібність, є сутнісно різними інститутами цивільного процесуального права [15].

Груповий позов як позов, який пред'являється до суду на захист групи осіб (невизначеного кола осіб), права, свободи та інтереси яких порушені, якому притаманні ознаки, які відрізняють його від інших інститутів у цивільному судочинстві, розглядає І. Татулич [16, с. 245]. На думку Ш. Кулахметова, груповий позов – це

вимога групи осіб-учасників одного типового матеріального правовідношення, яке спрямоване на захист суб'єктивних прав та законних інтересів кожного учасника групи шляхом застосування процесуальної форми розгляду справи з одночасною участю у процесі групи осіб та особи-представника [17, с. 8]. Як ми бачимо, в цьому визначенні міститься певна схожість інститутів групового позову, представництва та співучасті, однак не йдеться про ототожнення таких інститутів.

Цікавим, на нашу думку, є визначення Я. Вафіна, який розглядає груповий позов як процесуальний засіб захисту прав та інтересів групи, що дає змогу об'єднати позовні вимоги в одному процесі, якщо питання факту і права є спільними для всієї групи [18]. Таке визначення базується на теоретичних засадах розуміння поняття «позов», що свідчить про самостійність інституту групового позову як різновиду позовів.

Однак, на нашу думку, розуміння групового позову Д. Малешина є найбільш логічним, чітким та лаконічним, що розкриває саму суть поняття «груповий позов», який автор характеризує як процесуальний інститут, який дає змогу одній або декільком особам подати позов на захист прав групи осіб або невизначеного кола осіб без обов'язкової їх участі у процесі. Автор наголошує, що основною особливістю такого процесуального інституту є те, що судові рішення є обов'язковим не тільки для учасників судового провадження, а й для тих суб'єктів, що безпосередньо не брали участі у такому судовому провадженні, та, можливо, навіть і не знали про його наявність [19, с. 71].

Наведені вище визначення групового позову так чи інакше розкривають зміст цього поняття. Основою в таких визначеннях служить юридична природа позову, що являє собою вимогу, спрямовану до суду про захист прав, свобод та інтересів осіб, але з акцентом саме на множинності осіб такого позову, що виступають на стороні позивача. Однак такі визначення не розкривають усієї суті та специфіки цього механізму захисту численних (невизначених) груп осіб та базуються здебільшого на уже відомих суміжних інститутах – представництва та співучасті. Це говорить про те, що сама множинність осіб на стороні позивача не є тією підставою, щоб класифікувати такий позов як груповий. Більше того, такі визначення нівелюють ту межу, що дає змогу відокремити інститут групового позову від суміжних інститутів процесуальної співучасті та представництва.

Висновки

Аналіз доктринальних підходів до визначення поняття групового позову дав змогу зробити висновок, що серед як українських, так і зарубіжних учених-процесуалістів немає чіткої позиції у визначенні суті поняття «груповий позов». Одні вчені розглядають груповий позов як певну вимогу, що спрямована на захист численного (невизначеного) кола осіб. Серед науковців є й такі, що розглядають груповий позов крізь призму вже відомих науці цивільного процесуального права інститутів, а саме процесуальної співучасті та представництва, що, своєю чергою, говорить про несприйняття групового позову як самостійного інституту цивільного процесуального права. Мають місце й думки вчених, які акцентують увагу на надуманості такої форми захисту численного (невизначеного) кола осіб, як груповий позов, пояснюючи це тим, що в теорії та практиці цивільного процесу вже є відповідні інститути, що покликані захищати групові права та інтереси. Однак під час детального аналізу доктринальних підходів та наявних у процесуальному законодавстві інститутів представництва та співучасті ми підтримуємо позицію науковців-процесуалістів, що розглядають груповий позов як самостійний процесуальний інститут, що дає змогу одній (чи більше) особі звернутись до суду із позовом на захист прав та інтересів численного (невизначеного) кола осіб без обов'язкової їх участі в судовому процесі. Отже, проаналізувавши наявні в теорії цивільного процесуального права поняття такого виду позовів, ми зробили висновок про те, що більш точно та повно розкриває правову природу та суть механізму цього позову саме поняття «груповий позов».

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року, № 1618-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
2. Постанова Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 23 грудня 2011 року № 14 «Про практику розгляду судами заяв у порядку наказного провадження». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0014740-11>.
3. Аболонин Г.О. Групповые иски в гражданском процессе : автореф. дис. ... на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 «Гражданский процесс и арбитражный процесс». Екатеринбург, 1999. 28 с.
4. Вафин Я. Особенности судопроизводства по групповым искам в Англии. URL: http://www.juristlib.ru/book_5459.html.

5. Жиди А. Кодекс гражданского судопроизводства: модель для стран континентального права. *Закон*. 2013. № 11. С. 151–163.

6. Закон України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 року, № 1023-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>.

7. Миколаец В. Понятие и признаки группового иска. *Legea si viata*. № 5-3. 2014. С. 38–41

8. Батаева Н.С. Судебная защита прав и интересов неопределенного круга лиц : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право». Москва, 1998. 164 с.

9. Осакев К. Классовый иск (class action) в современном американском гражданском процессе. *Журнал российского права*. 2003. № 3. URL: <http://uristy.ucoz.ru/publ/11-1-0-397>.

10. Пучинський В.К. Гражданский процесс зарубежных стран / под. ред. В.В. Безбаха. Москва : Зерцало, 2008. 520 с. URL: <http://mybgaru.ru/users/personal/read/grajdanskiy-protsess-zarubejnyih-stran>.

11. Колесов П.П. Групповые иски в США. Москва : ООО «Городец-издат», 2004. 112 с.

12. Бернам У. Правовая система США. Москва : Новая юстиция, 2006. 3-й выпуск. 608 с.

13. Журбин Б.А. Процессуальные особенности рассмотрения судами дел по групповым и

производным искам : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. наук : спец. 12.00.15 «Гражданский процесс, арбитражный процесс». Саратов, 2009. 25 с.

14. Губська А. Групповий позов: теоретико-правові підходи до визначення поняття. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 5. С. 68–72.

15. Трач Ю.Ю. Окремі аспекти відмінності групового позову та процесуальної співучасті. URL: http://www.lex-line.com.ua/?language=ru&go=full_article&id=392.

16. Татулич І.Ю. Правова природа групового позову в цивільному судочинстві. *Актуальні проблеми держави і права*. Випуск 82. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 236–245.

17. Кулахметов Ш.Б. Особенности рассмотрения арбитражными судами дел о защите прав и законных интересов группы лиц : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 «Гражданский процесс, арбитражный процесс». Саратов, 2011. 24 с.

18. Вафин Я. Особенности судопроизводства по групповым искам в Англии. URL: http://www.juristlib.ru/book_5459.html.

19. Малешин Д.Я. Российская модель группового иска. *Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации*. 2010. № 10. С. 70–87.

In the science of civil procedural law, there are totally different views on the class action institution, which lead to ambiguity in the interpretation of the concept of class action lawsuit. The analysis of doctrinal approaches to defining the concept of the class action allowed the author to conclude that there is no clear position among Ukrainian and foreign procedural scientists in defining the essence of the class action concept. According to the author, some scholars consider the class action lawsuit as a specific claim aimed at protecting a large (indefinite) circle of persons. Among the scholars there are also those, who consider the class action through the lens of institutes already known in civil procedural law, namely procedural complicity and representation, which, in its turn, shows that the class action lawsuit is not seen as an independent institution of civil procedural law. Some scholars also emphasize that such form of protection of the large (indefinite) circle of persons, as the class action lawsuit, is far-fetched and explain that in the theory and practice of the civil procedural law there already exist institutions aimed at protection of group rights and interests. However, a detailed analysis of the doctrinal approaches and the institutes of representation and complicity existing in the procedural legislation, gives the author the right to express the position in support of procedural scientists who consider the class action as an independent procedural institute, through which one person (or more) applies to court with the claim for the protection of rights and interests of a large (indefinite) circle of persons. However, their involvement in the lawsuit is not mandatory. According to the author, the main feature of this procedural institute is that the court decision is binding not only for the participants in the court proceedings, but also for the entities that did not directly participate in such court proceedings, and, probably, even didn't realize its existence. Analysis of various doctrinal approaches to defining the concept of the class action lawsuit, description of related procedural institutions of complicity and representation in relation to the class action lawsuit, study of certain aspects of this mechanism functioning in common law countries, allowed the author to formulate own author's definition of the procedural mechanism for the protection of a large (indefinite) group of persons.

Key words: class action lawsuit, large (indefinite) group of persons, procedural complicity, representation, institute of class action.